

BIZNES VA TADBIRKORLIK OLIY MAKTABI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI BIZNES VA TADBIRKORLIK OLIY MAKTABI

BANK IPAK YO‘LI

Business

«Ўзбекистон Республикасида нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолиятининг ҳуқуқий асослари»

«Фуқаролик жамияти нима бу?»

Фуқаролик жамияти — бу ўз манфаатларини ҳимоя қилиш ва умумий қадриятларни илгари суриш мақсадида давлат ҳамда бизнесдан мустақил равишда ҳаракат қиладиган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмалари мажмуидир.

«Уч секторли модел»:

Биринчи сектор (Давлат): Мажбурлов ва тартиб соҳаси. Унинг мақсади — барқарорлик ва қонун устуворлиги.

Иккинчи сектор (Бизнес): Фойда соҳаси. Унинг мақсади — самарадорлик ва ўсиш.

Учинчи сектор (Фуқаролик жамияти): Ихтиёрийлик ва қадриятлар соҳаси. Унинг мақсади — аниқ бир инсон ва жамият фаровонлиги.

«Фуқаролик жамияти нима бу?»

Фуқаролик жамияти **учта** принципга таянади:

Ихтиёрийлик: Сиз бирон-бир гуруҳга қонун бўйича мажбур бўлганингиз учун эмас, балки бу сиз учун муҳим бўлгани учун аъзо бўласиз (масалан, уйсиз ҳайвонларни қутқаришни хоҳлайсиз ёки шахмат ўйнашни истайсиз).

Мустақиллик: Фуқаролик жамияти гуруҳлари нима қилишни ўзлари ҳал қиладилар. Агар улар қонунни бузмасалар, давлат уларга устав ёки мақсадларни диктовка қилмаслиги (мажбурлаб ўтказмаслиги) керак.

Горизонтал алоқалар: Давлатда ҳамма нарса «юқоридан пастга» (бошлиқ — бўйсунувчи) тамойили асосида ишлайди. Фуқаролик жамиятида эса одамлар умумий мақсад йўлида «тенг ҳуқуқли» равишда мулоқот қиладилар.

«Фуқаролик жамияти нима бу?»

Кўпчилик бунни фақат митинглар ёки ҳуқуқ ҳимоячилари деб ўйлайди, аммо бу анча кенгроқ тушунча.

Фуқаролик жамияти — бу:

Хайрия жамғармалари ва ННТ: Беморларга ёрдам берадиган, экологияни ҳимоя қиладиган ёки таълимни ривожлантирадиган ташкилотлар.

Касаба уюшмалари: Ҳуқуқшунослар, шифокорлар ёки ҳайдовчилар ўз меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун бирлашганларида.

Маҳаллий ҳамжамиятлар (маҳалла): Болалар майдончасини биргаликда таъмирлаш ёки дарахт экиш учун тўпланган қўшнилари.

Эркин ОАВ ва блогерлар: Муҳим мавзуларни кўтарадиган ва ҳокимиятга саволлар берадиганлар.

Диний ташкилотлар ва қизиқишлар бўйича клублар: Диний жамоалардан тортиб робототехника ҳаваскорлари тўгаракларигача.

«Фуқаролик жамияти нима бу?»

Давлат нима учун ёнида кўплаб мустақил ташкилотларга «тоқат қилиши» керак? Аслида, соғлом давлат учун бу фойдали:

«Назоратчи» (Тийиб туриш тизими): У давлатнинг ҳаддан ташқари мутлақ ҳоким бўлиб кетишига йўл қўймайди. Агар ҳокимият ёмон қонун қабул қилса, фуқаролик жамияти «шовқин кўтаришни» бошлайди ва қарорни қайта кўриб чиқишга мажбур қилади.

«Ёрдамчи»: Давлат ҳамма нарсани бирдек кузатиб бора олмайди. Кўнгиллилар муайян ҳовли ёки тумандаги муаммо ҳақида тезроқ хабар топадилар ва уни самаралироқ ҳал қила оладилар.

«Фуқаролик мактаби»: Айнан шу ерда одамлар шунчаки кўрсатма кутиб ўтирмасдан, ўзаро келишишни, масъулиятни ўз зиммасига олишни ва конструктив тарзда баҳслашишни ўрганадилар.

«Давлатнинг муваффақиятсизлиги назарияси» (Теория провала государства)

Давлатнинг муваффақиятсизлиги назарияси давлат жамоат ресурсларини самарали тақсимлаш ва улардан фойдаланишни таъминлай олмайдиган ҳолатларни кўриб чиқади.

ННТ контекстида ушбу концепциянинг асосчиси **Бёртон Вайсброд** ҳисобланади. Унинг мантиғи давлат аппаратининг учта асосий чекловига асосланган:

А. «Медиана сайловчиси» теоремаси

Демократик ёки барқарорликка интилувчи жамиятда давлат **ўртача статистик фуқарога** эътибор қаратади. Кўпчиликнинг қўллаб-қувватлашига эришиш учун ресурслар универсал неъматларга (йўллар, умумий хавфсизлик, асосий таълим) йўналтирилади.

Муаммо: «Камчиликлар»нинг (ногиронлиги бўлган шахслар, этник гуруҳлар, ноёб санъат ихлосмандлари, маҳаллий экотизим ҳимоячилари) эҳтиёжлари қондирилмасдан қолади.

Натижа: Специфик (ўзига хос) ижтимоий неъматларга қондирилмаган талаб юзага келади.

Б. Бюрократик қатъийлик

Давлат механизмлари ягона стандартлар асосида ишлайди. Йўриқнома Тошкент учун ҳам, чекка қишлоқ учун ҳам бир хил.

Муаммо: Давлат ноёб маҳаллий хусусиятларга тез мослаша олмайди.

«Давлатнинг муваффақиятсизлиги назарияси» (Теория провала государства)

В. Ахборот асимметрияси

Ахборот асимметрияси муаммоси — бу ўзаро ҳамкорлик қилаётган томонлардан бири иккинчисига қараганда тўлиқроқ ёки сифатлироқ билимга эга бўлган ҳолатдир.

Давлат бошқарувида асимметриянинг икки тури:

А. «Давлат билмайди» (юқоридан пастга) Давлат макростатистикага эга, лекин «микро-воқелик»ни кўрмайди. Марказий аппарат кўпинча «жойларда» нима содир бўлаётгани ҳақида аниқ маълумотга эга эмас. Ушбу маълумотларни йиғиш харажатлари (трансакцион харажатлар) давлат учун жуда юқори.

Муаммо: Мансабдор шахслар ўртача кўрсаткичларга асосланиб қарор қабул қиладилар ва специфик эҳтиёжларни, масалан, Мўйноқдаги кам учрайдиган касалликларга чалинган болаларнинг оналари эҳтиёжларини билмайдилар.

Б. «Фуқаро билмайди» (пастдан юқорига) Қонунлар ва давлат дастурлари кўпинча мураккаб юридик тилда ёзилади.

Муаммо: Фуқаролар ўз ҳуқуқлари, имтиёзлари ёки бюджетлаштиришда иштирок этиш имкониятлари ҳақида билмайдилар.

Оқибат: Ҳокимиятга бўлган ишончинг пастлиги ва жамиятнинг сустлиги.

«Давлатнинг муваффақиятсизлиги назарияси» (Теория провала государства)

Давлат бошқаруви назарияси ва амалиёти нуқтаи назаридан, ННТларни рағбатлантириш - бу ҳокимият томонидан амалга ошириладиган хайрия акти эмас, балки **ижтимоий функцияларнинг стратегик аутсорсингидир**.

Давлат муайян вазифаларни ННТлар яхшироқ уддалашини тушунади ва ўз камчиликларини (провалларни) тўғрилаш учун уларни «ёллаш» мақсадида шароитлар яратади.

- 1. Тўғридан-тўғри молиявий механизмлар (Бюджет кўмаги)** Бу энг яққол усул. Давлат солиқларнинг бир қисмини «жойларда» самаралироқ ишлайдиганлар фойдасига қайта тақсимлайди.
- 2. Билвосита иқтисодий рағбатлар (солиқ ричаги)** Бу ерда давлат пулни тўғридан-тўғри бермайди, лекин ННТлар ва уларнинг донорларига ўзларида кўпроқ маблағ қолдириш имконини беради.
- 3. Мулкӣ ва маъмурий қўллаб-қувватлаш** Кўпинча давлатнинг муваффақиятсизлиги бюрократик юклама (ортиқча қоғозбозлик) билан боғлиқ бўлади. ННТлар тезроқ ишлаши учун давлат уларнинг кундалик фаолиятини соддалаштиради.

«Давлатнинг муваффақиятсизлиги назарияси» (Теория провала государства)

4. Институционал механизмлар (Шериклик)

Вазирликлар ҳузуридаги жамоатчилик кенгашлари: ННТларга бошланғич босқичдаёқ мансабдорларга: «Лойиҳангиз қишлоқларда ишламайди, чунки у ерда интернет йўқ», деб айтиш имконини беради. Бу келажакдаги муваффақиятсизликларнинг олдини олади.

«Ижтимоий тадбиркорлик» механизми: ННТлар ижтимоий вазифани ҳал қилган ҳолда (масалан, ногиронлиги бўлган шахслар ишлайдиган устахоналар) легал равишда даромад топиши мумкин бўлган ҳуқуқий базани яратиш.

Асосий халқаро ҳужжатларнинг рўйхати

Глобал даража:

- **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (20-модда:** “Ҳар бир инсон тинч йиғилишлар ва ассоциациялар (бирлашмалар) тузиш ҳуқуқига эга. Ҳеч ким бирон-бир ассоциацияга киришга мажбурланиши мумкин эмас”)
- **Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (22-модда:** “Ҳар бир инсон бошқалар билан бирлашиш ҳуқуқига эга, жумладан, ўз манфаатларини ҳимоя қилиш учун касаба уюшмалари тузиш ва уларга кириш ҳуқуқига эга”)
- **Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (8-модда:** “Касаба уюшмалари тузиш ва уларга аъзо бўлиш ҳуқуқини, шунингдек, касаба уюшмаларининг ҳеч бир чекловларсиз фаолият кўрсатиш ҳуқуқини кафолатланади”).
- **Халқаро меҳнат ташкилотининг (ХМТ) конвенциялари: 87-**сонли “Бирлашиш эркинлиги ва касаба уюшмаларига бирлашиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ва **98-**сонли “Бирлашиш ҳуқуқи ва жамоа музокараларини олиб бориш принципларини қўллаш тўғрисида”ги конвенциялар.

Минтақавий даража:

- **ЕХҲТ Инсоний мезон бўйича конференциясининг Копенгаген кенгаши ҳужжати (ҳозирги ЕХҲТ/ОБСЕ)(10-банд:** “Ҳар бир шахс бошқалар билан бирлашиш эркинлиги ҳуқуқига эга, жумладан, сиёсий партиялар, жамоат бирлашмалар, касаба уюшмаларни ва инсон ҳуқуқларига риоя этилиши устидан назорат қилувчи гуруҳларни тузиш ҳуқуқига эга”)
- **МДҲнинг инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисидаги конвенцияси (12-модда:** “Ҳар бир инсон тинч йиғилишлар эркинлиги ва бошқалар билан бирлашиш эркинлиги ҳуқуқига эга, жумладан, ўз манфаатларини ҳимоя қилиш учун касаба уюшмаларини тузиш ва уларга аъзо бўлиш ҳуқуқига эга”)

Халқаро ҳуқуқда бирлашиш ҳуқуқини чеклаш

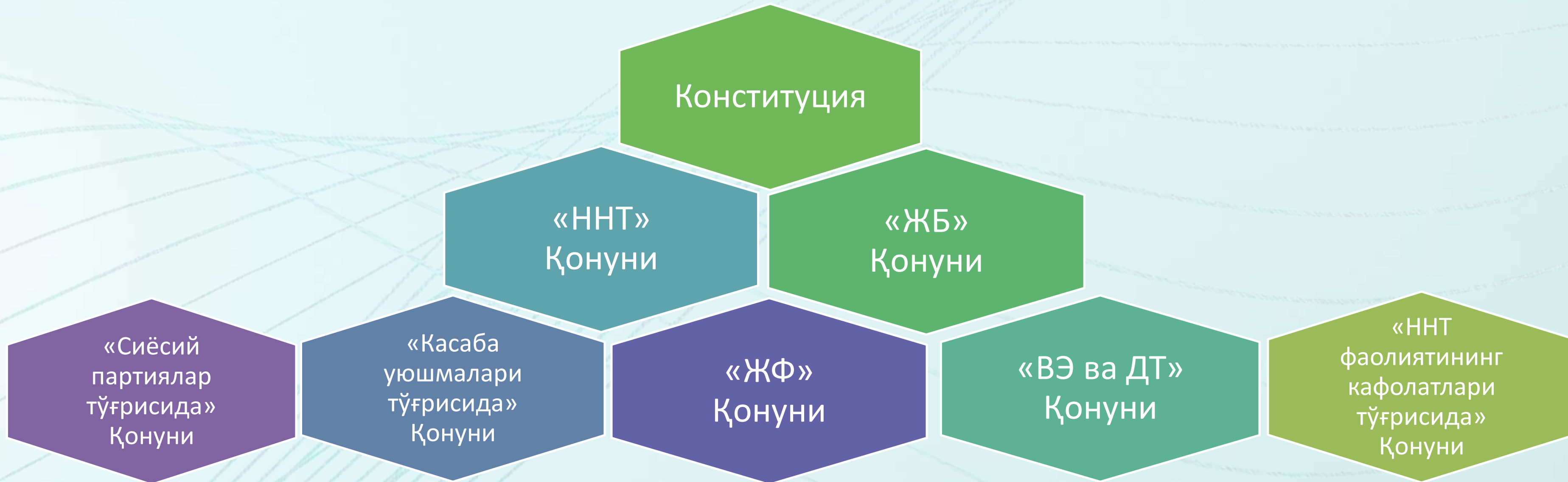
Халқаро ҳуқуқ бирлашиш эркинлиги мутлақ эмаслигидан келиб чиқади. Бироқ, ҳар қандай чекловлар қатъий асосланган бўлиши шарт.

Халқаро ҳуқуққа кўра бирлашиш ҳуқуқини чеклашнинг асослари:

- 1) **Қонунийлик**: чеклов қонунда аниқ кўрсатилган бўлиши шарт.
- 2) **Қонуний мақсад**: чеклов фақат миллий хавфсизлик, жамоат тартиби, аҳоли саломатлиги, ахлоқ ёки бошқаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида бўлиши мумкин.
- 3) **Зарурат ва мутаносиблик**: чеклов демократик жамиятда ҳақиқатдан ҳам зарур бўлиши ва кўзланган мақсадга мос (ортиқча бўлмаслиги) керак (*аниқланиши энг қийин*).

Асосий қонунчилик ҳужжатларнинг рўйҳати

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эга. Бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда шакллантириш, шунингдек давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назорати воситасида амалга оширилади (**36-модда**).

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Сиёсий партияларда, жамоат бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек давлат ҳокимияти вакиллик органларида озчиликни ташкил этувчи мухолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қадр-қимматини ҳеч ким камситиши мумкин эмас (**39-модда**).

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси

XIII-боб. Фуқаролик жамияти институтлари (69-75 моддалар)

Фуқаролик жамияти институтлари: жамоат бирлашмалари ва бошқа ННТлар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, ОАВ.

Конституциявий кафолатлар: Давлат ННТларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга жамият ҳаётида иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратади. Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг ННТлари фаолиятига аралашишига, шунингдек ННТларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди (72-модда).

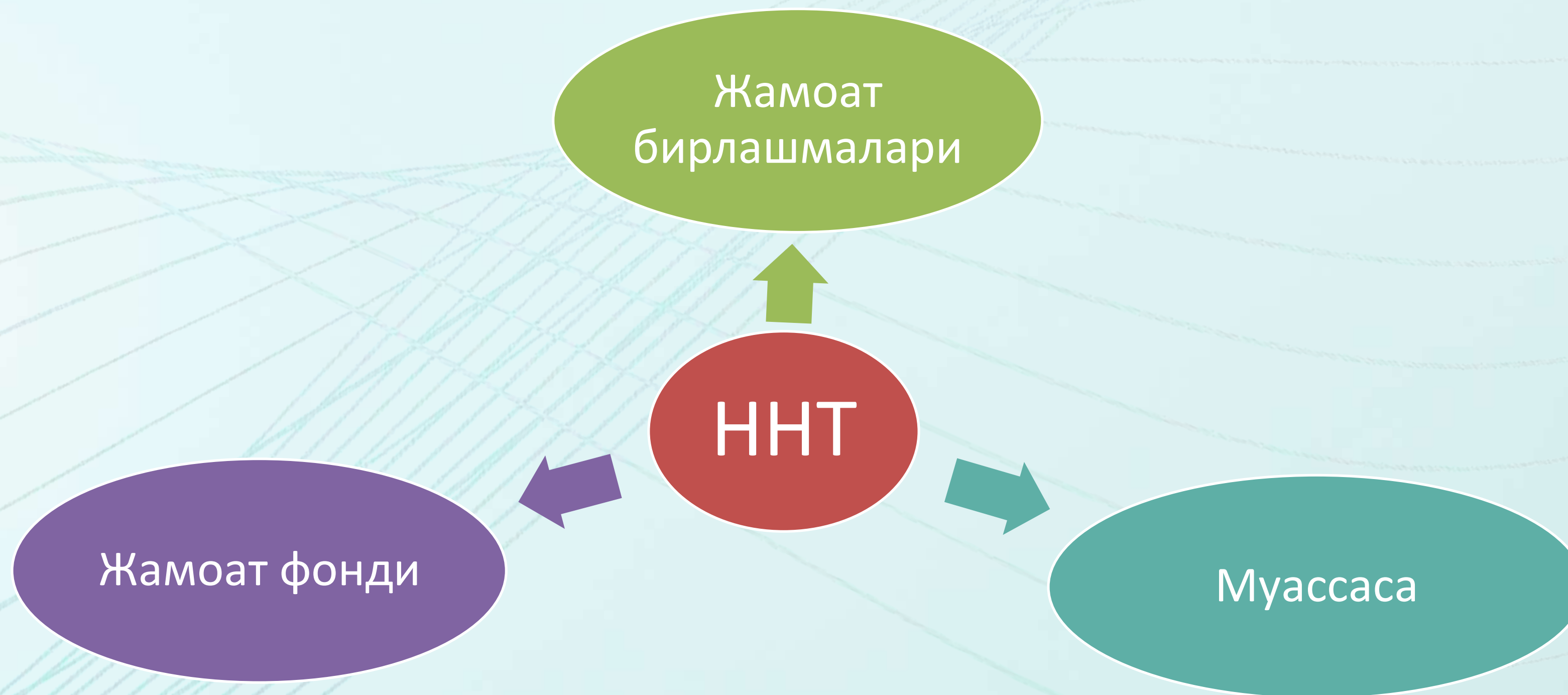

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси

Конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи, Ўзбекистоннинг давлат суверенитетига, ҳудудий яхлитлигига ва хавфсизлигига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ҳамда диний адоватни тарғиб қилувчи, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларига, аҳолининг соғлиғига, ижтимоий ахлоққа таъжовуз қилувчи сиёсий партияларнинг, бошқа нодавлат нотижорат ташкилотларининг, шунингдек миллий ва диний белгиларига кўра сиёсий партияларнинг, ҳарбийлаштирилган бирлашмаларнинг ташкил этилиши ва фаолияти тақиқланади (**71-модда**).

«Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида» ги Қонун

ННТларнинг ТҲШ:

Жамоат бирлашмаси:

1. «Ўзбекистон Республикасида Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонуни билан тартибга солинади.
2. Маънавий ёки бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш учун ўз манфаатларининг муштараклиги асосида бирлашган камида **10** та фуқаролар (жисмоний шахслар) томонида ташкил этилади.
3. Жамоат бирлашмаси қатнашчилари бирлашмага мулк қилиб берган мол-мулкларига бўлган ҳуқуқларини сақлаб қолмайдилар.

Жамоат фондлари:

1. «Жамоат фондлари тўғрисида»ги Қонуни билан тартибга солинади.
2. Ижтимоий фойдали мақсадларга эришиш учун бир ёки бир нечта жисмоний ва юридик шахслар томонидан ихтиёрий мулкый бадаллар асосида ташкил этилиши мумкин. Аъзоликка эга эмас.
3. Жамоат фондига унинг муассислари (муассиси) ёки васият қилувчи томонидан ўтказилган мулк фонднинг мулки ҳисобланади.
4. Жамоат фонди ҳар йили ўз фаолияти тўғрисида ҳисобот эълон қилиб бориши шарт. Ҳар йилги маъмурий харажатларнинг жами суммаси барча харажатлари суммасининг **30** фоизидан ошмаслиги керак.

Муассаса:

1. Маҳсус қонун билан тартибга солинмайди.
2. Ижтимоий, маданий ва бошқа функцияларни амалга ошириш учун бир ёки бир нечта жисмоний ва юридик шахслар томонидан ташкил этилиши мумкин. Аъзоликка эга эмас.
3. Муассаса ўзига бириктирилган мол-мулкни бошқа шахсга ўтказиш ёки уни бошқача тарзда тасарруф этиш ҳуқуқига эга эмас.

Жамоат бирлашмаларининг турлари:

Сиёсий партиялар

Диний ташкилотлар

Оммавий ҳаракатлар

Хотин-қизлар, ёшлар, болалар ташкилотлари

Касаба уюшмалар

Физкультурно-спортивные и др.

Жамоат бирлашмаларининг айрим турларидаги хусусиятларни инобатга олган ҳолда, уларни фаолиятини тартибга солиш мақсадида махсус қонунлар қабул қилинган, масалан, «**Сиёсий партиялар тўғрисида**», «**Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида**», «**Касаба уюшмалари тўғрисида**»ги қонунлар

Жамоат бирлашмаларининг турлари :

Халқаро

- **бир** ва ундан ортиқ хорижий давлатларда бўлинмага эга

Республика даражасида

- Камида **учта** вилоятларда бўлинмалар
- сиёсий партиялар учун **8** та вилоятларда **20** мингта аъзолар
- касаба уюшмалар учун **3** мингта

Вилоятлараро (туманлараро)

- **Иккитадан** кўп бўлмаган вилоятларда (туманларда)
- фаолияти айнан ушбу ҳудудларда амалга оширилади

Маҳаллий (вилоят, туман, шаҳар)

- фаолияти айнан тегишли ҳудудда амалга оширилади

E'TIBORINGIZUCHUN RAHMAT !

Kontakt ma'lumotlari:

Email: info@gsbe.uz

Veb sayt: www.gsbe.uz

Adres: Mirobod tumani, Mirobod ko'chasi, 25
100060, Toshkent, O'zbekiston